

قانون‌مندی و قانون‌گریزی از منظر قرآن، نهج‌البلاغه و دیدگاه امام خمینی (ره)

مجید رهایی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۲/۱۵

چکیده

قانون به دو معنی به کار می‌رود: یکی در امور اعتباری، وضعی و قراردادی و دیگری در امور حقیقی، نفس‌الامری و واقعی. هر جامعه‌ای نیازمند نظم و انضباط اجتماعی است. همه‌ی دانشمندان و خردمندان علوم اجتماعی در ایجاد جامعه‌ی ضابطه‌مند و قانون‌گرا اتفاق نظر دارند. هدف از قانون، قانون‌مداری و قانون‌گرایی است. قوانین و مقررات وضع شده در جوامع آرمانی بر اساس عقل، وجدان و احساس نیست، بلکه آمیخته با وحی و الهام است که از طرف خداوند سبحان توسط انبیاء و بزرگان و معصومین (ع) در ارتباط با این احکام الهی و اسلامی هستند، به بشریت ابلاغ می‌گردد.

جامعه‌ی آرمانی تا وقتی موجه و مشروح است که حقوقی را که برای صیانت از آنها تشکیل شده است، نقض نکند بنابراین تنها چاره برای پایان دادن به هرج و مرج طبیعی، تیرگی‌ها و تباهی‌های ناشی از آن اقدام آحاد اجتماع به تشکیل جامعه‌ی آرمانی «اسلامی» است. (جامعه دینی جامعه مدنی، ص ۵۲) در این مقاله سعی شده است با استفاده از روش تحقیق توصیفی - کتابخانه‌ای با عنایت به معنی واژه‌ی قانون، قانون‌پذیری و قانون‌گرایی که ضرورت و نیاز جامعه است و همچنین عوامل ایجاد و یا موانع جوامع آرمانی «اسلامی» مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: قانون، قانون‌گرایی، قانون‌گریزی، جوامع آرمانی و اسلامی.

^۱ کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهدیشهر و دانشگاه پیام نور واحد سمنان و شاهرود. پست الکترونیک: mj.raha61@yahoo.com

مقدمه

مطالعه درباره قانون‌مداری و قانون‌گریزی در جوامع در طول سالیان، همواره مورد نظر افراد آن جوامع بوده است. انسان‌ها به یک سلسله مسائل بنیادی اعتقاد راسخ داشته‌اند، تاجایی که با گذشت سال‌ها همیشه دغدغه انسان‌ها رعایت قانونمندی و دوری از قانون‌گریزی و نظم‌گریزی بوده است. عوامل بسیاری برای بروز قانون‌گریزی و پیامدهای آن در بین افراد جوامع بوده و نباید از این موضوع گذشت که دولتمردان برای خروج از آن به دنبال وضع قوانین محکم و مفید در جوامع بوده‌اند. مساله قانون‌گرایی و قانون‌گریزی یکی از اصول مشترک بین تمامی جوامع اسلامی و غیر اسلامی بوده است. زمانی جامعه آرمانی شکل می‌گیرد که زمینه، بسترها و عوامل شکل‌گیری آن جوامع از دیدگاه تمامی دانشمندان و نخبگان علوم حوزوی، دانشگاهی، نظامی و انتظامی به‌خوبی استفاده شود.

هدف از این تحقیق و ارائه آن این است که رعایت قانون و دوری از قانون‌گریزی چقدر ما را برای رسیدن به جامعه آرمانی «اسلامی» کمک می‌کند. نیاز انسان‌ها به نظم و مقررات و دوری از نظم‌گریزی و قانون‌شکنی همیشه در طول تاریخ با انسان‌ها بوده است. لیکن پژوهش و تحقیقاتی که در این زمینه به طور کامل باشد و بتواند ما را در این زمینه کمک و یاری نماید، محدود و مختصر است. به همین دلیل است که دولتمردان، مسئولان و افراد جامعه تمام سعی و همت خویش را بر این موضوع گذاشته‌اند تا بتوانند خود و جامعه را به رعایت و احترام به قانون، تلاش و کوشش جهت دوری از قانون‌گریزی رهنمون و هدایت کنند. فرهنگ قانون‌مندی شامل مجموعه وسیعی از اعتقادات، اخلاق، نحوه معاشرت و رفتار، به‌ویژه یک نوع روش کار خالصانه و ایثارگرانه است که با هدف رفع موانع قانون‌شکنی و نظم‌گریزی در جامعه می‌باشد. هدف همه انبیاء (ع)، معصومین (ع) و رهبران دینی ایجاد جامعه ایده‌آل الهی مبتنی بر احکام شرع بوده است. از دیدگاه اسلام، قوانین الهی بر نظام هستی حاکمیت داشته و جهان ضابطه‌پذیر است. یکی از عوامل ایجاد جامعه مبتنی بر قانون، قانون‌گرایی مسئولان و دولتمردان است که نقش مهم و محوری در گرایش مردم به قانون و دوری از نظم‌گریزی و هرج و مرج دارد. اولین گام اساسی در جهت توسعه و نهادینه کردن فرهنگ قانون‌مندی و قانون‌گرایی، عبور از فرآیند قانون‌شکنی و نظم‌گریزی به فرهنگ قانونمندی و نظم‌پذیری است. یعنی گذر از ظاهر به باطن و از سطح به عمق و از توسعه سطحی به توسعه عمقی، ریشه‌ای، بنیانی و بنیادی، از توسعه کمی به توسعه کیفی و کیفیت دادن بیشتر به معنا، محتوا و بطن این فرهنگ قانونمند است.

موضوع مقاله را با توجه به اهمیت به اهمیت امروزی آن که تمامی افراد جامعه برای رسیدن به جامعه آرمانی با الگوهای اسلامی که هدف تمامی انبیاء (ع)، معصومین (ع) و تمامی دانشمندان و نخبگان علوم حوزوی و دانشگاهی و متخصصان علوم انتظامی و نظامی است. قوانین و مقررات الهی همیشه و در همه حال با بشر بوده‌اند و خداوند نعمت‌هایش را برای بندگانی زیاد و ارزانی می‌دارد که به این قوانین و مقررات پایبند بوده و آن را سرلوحه زندگی خویش قرار می‌دهند.

بیان مسئله

قانون در لغت به معنای رسم، قاعده، روش و آیین، امری است کمی که بر همه جزئیاتش منطبق گردد و احکام جزئیات از آن شناخته شود. قانون قاعده‌ای است که مقامات صلاحیت‌دار قضائی، وضع و ابلاغ کنند و آن مبتنی بر طبیعت عالم تمدن و متناسب با مصلحت مردم است و همه افراد مملکت باید از آن تبعیت کنند (فرهنگ معین، ص ۲۶۲۷). قوانین سیاسی، یک سلسله قواعدی است که شکل حکومت و سازمان قوای سه گانه کشور و حقوق مردم و تکالیف ایشان را نسبت به دولت بیان می‌کند. به موجب دو اصل بیستم و بیست و سوم قانون اساسی، همه آحاد جامعه بطور یکسان از حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مشابهی برخوردار هستند و هیچکس نمی‌تواند آنها را به صرف داشتن عقیده مورد تعرض و مواخذه قرار دهد. از نگاه قانون اساسی، اعضای نیروهای مسلح، اعم از ارتشی و سپاهی نیز جزو آحاد جامعه محسوب می‌شوند و به این ترتیب آنها نیز حق دارند آزادانه به بیان عقاید و دیدگاه‌های سیاسی خود بپردازند و از حقوقی مشابه سایر شهروندان، بهره‌مند شوند.

شرکت نیروهای مسلح در انتخابات و دادن رأی به نامزد مورد علاقه‌شان نیز برآمده از روح قانون اساسی است و در جای خود، نوعی اظهار نظر تلقی می‌شود، چه در غیر این صورت نظامیان باید به دلیل حساسیت و اهمیت موقعیت، مسئولیت‌ها و وظایف‌شان، از شرکت در انتخابات و دادن رأی به نفع افراد مورد علاقه خویش منع می‌شدند. قانون اساسی یکی از نهادهای سیاست دولت مدرن است که مبنای اصلی سایر قوانین و نهادها، سازمان‌های اجرایی حکومت، رفتارهای سیاسی داخلی و خارجی و سایر برنامه‌های ملی حکومت‌های امروزی می‌باشد. چنانچه از منظر فلسفه سیاسی بنگریم، افلاطون در کتاب نوامیس (قوانین) شأن حکومت فیلسوفان (یعنی طرح مدینه فاضله) را پاسداری از مدینه و قوانین آن می‌دانست. (داوری، فصلنامه فرهنگ ۴۸، ص ۱۰).

دانشمندان علوم حوزوی، متخصصان و نخبگان علوم اجتماعی و انتظامی کشورمان بر این عقیده‌اند، زمانی قوانین و مقررات در یک جامعه حاکم می‌شود که تمامی افراد آن جامعه بر آن گردن نهند و از قانون شکنی و نظم‌گریزی خود را میرا سازند. سپس راه نجات و رستگاری را در احترام به قوانین، پیروی و تبعیت از احکام و فرامین الهی می‌دانند. آنان بر این عقیده‌اند که وجود سه ویژگی زمان، اقتدار و فراگیری و عدم تغییر، کافی است تا یک قانون اساسی ویژگی یک نهاد را داشته باشد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بطور طبیعی از هنگام نهایی شدن در مجلس بررسی نهایی (خبرگان اول) تا کنون چالش‌های نظری جدی را تجربه کرده است که ریشه‌یابی و تحلیل آنها می‌تواند ما را به واقعیت‌های مهمی در فهم مسائل اساسی حوزه دولت رهنمون سازد. آنها بر این عقیده هستند که آراء و اندیشه‌های بنیان‌گذار انقلاب حضرت امام خمینی (ره) بطور طبیعی یکی از منابع اصلی قانون اساسی است.

در اصل قوانین هنجارهایی هستند که توسط حکومت‌ها به عنوان اصولی که شهروندانشان می‌بایست از آنها پیروی کنند، تعریف شده‌اند و علیه کسانی که از قوانین پیروی نمی‌کنند از ضمانت‌های اجرایی رسمی استفاده می‌شود. هر جا که قانون وجود دارد، جرم نیز وجود دارد. زیرا ساده‌ترین تعریف جرم عبارت است از شیوه رفتاری که قانون را نقض می‌کند (جامعه‌شناسی، ص ۱۳۳).

لفظ «قانون» در حالت کلی به دو معنا به کار می‌رود:

- ۱- در امور اعتباری، وضعی و قراردادی
- ۲- در امور حقیقی، نفس‌الامری و واقعی

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر توصیفی و کتابخانه‌ای است که برای این منظور ابتدا با جمع‌آوری اطلاعات بر پایه روش کتابخانه‌ای، مطالعات میدانی و همچنین مصاحبه با کارشناسان و متخصصین در این زمینه به‌ویژه نیروی انتظامی بوده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات با دیدگاه‌های کارشناسان، به تجزیه و تحلیل، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات در این زمینه پرداخته شده است.

قانون‌گرایی

هر جامعه‌ای نیازمند نظم و انضباط اجتماعی است. همه‌ی دانشمندان و خردمندان علوم اجتماعی در ایجاد جامعه‌ی ضابطه‌مند و قانون‌گرا اتفاق نظر دارند. گرچه درباره عوامل شکل‌گیری آن دارای اختلاف هستند. هدف از وضع قانون؛ قانون‌مداری و قانون‌گرایی است. قانون‌مداری و سامان یا هدایت امور در راستای خواسته‌ای است که به شکل معیار عمل درآمده است. قانون‌مداری دارای دو شکل تکوینی و تشریح می‌باشند که شکل تکوینی آن بستر شکل تشریح است. شکل تکوینی قانون به‌عنوان بستر اساس، لایتغیر می‌باشد و هر نوع قانون تشریحی باید در آن تصویب و مدیریت شود (قانون‌مداری و قانون‌گریزی، ۱۳۷۸). یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد یک جامعه‌ی ایده‌آل و قانون‌مند، قانون‌گرایی و قانون‌پذیری مسئولان است و رعایت قانون از طرف مسئولان نقش محوری در گرایش مردم به قانون دارد. در جوامع آرمانی، همیشه تصویب قوانین، اجرای صحیح آنها، برابری در قبال قوانین و احترام به نهادهای قانون‌گذار بر همه‌ی افراد جامعه جایز بوده است. در جوامع اسلامی، نظم اجتماعی و روابط بین افراد در جامعه که بستر آسایش، امنیت و بالندگی است، بر تعیین وظایف و حقوق و رعایت آن استوار است. تمامی قوانین نهاد‌های اجتماعی، همه ابزاری برای تحقق و به هدف رسیدن نظم اجتماعی و روابط انسانی هستند.

خداوند هر چه را که در این جهان آفریده است، با تبعیت از اصولی ثابت و مبانی و قاعده‌هایی پیش‌ساخته نبوده است. بلکه آفریده‌هایش را آفرید، و در همین آفرینش حدشان را معین کرد. بنابراین یکی از ضروریات و نیازهای یک جامعه رعایت قانون و مقررات آن جامعه در تمامی زمینه‌های مختلف است که منجر به ایجاد نظم و انضباط و دوری از هرج و مرج و کشمکش در تمامی ارکان آن جامعه می‌شود. از جمله عواملی که می‌تواند قانون‌گرایی را در یک جامعه به شکل مطلوب سوق دهد، مسئله‌ی قانون‌گذاری است. در کشورهای مبتنی بر دموکراسی، مشارکت مردمی تنها در توزیع قدرت سیاسی و تعیین حاکمان خلاصه نمی‌شود و مردم در امر قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی مسائل کشور نیز دخالت مستقیم و غیر مستقیم دارند. آرمان جوامع اسلامی، مشارکت هر چه بیشتر مردم در امر قانون‌گذاری است. به‌گونه‌ای که در غیر از چارچوب‌های اساسی جامعه و مسائل کلان آن، در حوزه‌های فردی و گروهی، قانون‌گذاری به دست خود افراد جامعه باشد و همین نکته می‌تواند مردمی را که در قانون‌گذاری یک جامعه

سهیم بوده اند، در قانون‌گرایی و قانون‌مندی در همان جامعه نیز سهیم باشند (فرهنگ آفتاب، ص ۴۰۶۳).

جامعه آرمانی و اسلامی

جامعه آرمانی و اسلامی به جامعه‌ای متشکل از انسان‌هایی که تحت لوای یک قانون و یک حکومت که حکومتی الهی و بر پایه‌ی احکام شرع و قرآن است، گفته می‌شود. جامعه‌ی آرمانی تا وقتی موجه و مشروح است که حقوقی را که برای صیانت از آنها تشکیل شده است نقض نکند، بنابراین تنها چاره برای پایان دادن به هرج و مرج طبیعی، تیرگی‌ها و تباهی‌های ناشی از آن اقدام آحاد اجتماع به تشکیل جامعه‌ی آرمانی «اسلامی» است (جامعه دینی جامعه مدنی، ص ۵۲).

قانون‌گرایی از نگاه قرآن کریم

در جوامع آرمانی اسلامی، نگاه بر آن است که مردم در جامعه چنان تعلیم و تربیت یابند که حتی در نهان و خلوت به دنبال قانون‌گریزی و نظم‌گریزی نباشند، بلکه به دنبال جامعه‌ای باشند که افرادی دارای عقاید، اخلاق و اعمال موافق با تعالیم و احکام اسلامی باشند. خداوند متعال تحقق جامعه آرمانی را بر روی زمین به بندگانش وعده و نوید داده است:

«وَعَدَاللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمَلُوا الصّٰلِحٰتِ لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى الْاَرْضِ...» [خداوند متعال به کسانی از شما که ایمان آورده اند و کارهای شایسته کرده اند وعده کرده است که در زمین جانشینشان کند چنانچه کسانی را که پیش از آنان بوده اند جانشین کرد و دینشان را که برایشان پسندیده است به سودشان استوار و پا بر جا گرداند و از پی ترسشان امنیت جایگزین کند تا مرا بپرستند و چیزی را با من شریک نسازند.] (سوره نور، آیه ۵۵).

این جامعه‌ی آرمانی، جامعه‌ای است که افراد آن در مسیر سعادت و کمال حقیقی خود گام بر می‌دارند و تلاش و کوشش می‌کنند و به عبارت دیگر به هدف اصلی و نهایی که از تکوین هر جامعه مقصود است، نائل شوند. رعایت قوانین و هنجارهای جامعه و پیروی از احکام الهی، مصداق و نگاه بارز تقوای اجتماعی در بینش اسلامی است. در تعالیم اسلامی تنها راه رستگاری و سعادت‌مندی، رعایت موازین تقوا در ابعاد فردی و اجتماعی زندگی معرفی شده است.

«ولو ان اهل القرى امنو و اتقوا لفتحنا عليهم بركات من السما و الارض...» اگر مردم هر جامعه‌ای ایمان بیاورند «فرامین الهی را گردن نهند» و تقوی پیشه کنند نسبت به موازین و مقررات الهی پایبند باشند امکان بهره‌مندی از همه‌ی مواهب آسمان‌ها و زمین را برای آنها فراهم می‌کنیم. [سوره اعراف، آیه ۹۶].

در این آیه‌ی شریفه، خداوند سبحان شرط پذیرش و بهره‌مندی از تمامی مواهب آسمان‌ها و زمین که لازمه توسعه و ترقی همه جانبه است، گردن نهادن بر دستورها و قوانین الهی «ایمان» و پایبندی به قانون «تقوا» معرفی می‌نماید.

و در آیه «لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط و انزلنا الحدید فیه باس شدید» می‌فرماید: «ما پیامبران خود را با دلایل روشن و آگاهی بخش فرستادیم و همراه ایشان کتاب، مجموعه اوامر و نواهی خود و میزان معیارهای داوری و قضاوت فرستادیم تا در میان مردم عدالت اجتماعی برقرار شود و برای ایجاد انضباط و تنبیه متخلفان آهن را فرستادیم که در آن سختی و شدت فراوانی است».

در این آیه نیز لزوم رعایت قانون، ایجاد نظم و دوری از قانون‌گریزی و بی‌نظمی را خداوند به بندگان یادآوری می‌کند و از بین رفتن اختلاف طبقاتی و بی‌عدالتی اجتماعی، همانا حاکمیت قانون و تساوی فقیر و غنی را لازم در یک جامعه آرمانی اسلامی می‌داند.

قانون‌گرایی از نگاه نهج‌البلاغه

حضرت امیرالمومنین علی (ع) نیز درباره قانون‌مندی مسئولان فرموده‌اند:

«در جامعه دینی که رهبری آن را رهبران دینی بر عهده دارند و مردم از آنان الگو می‌پذیرند، قانونمندی آنان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو معصومین علیهم السلام برای فراخوانی مردم به قانون‌پذیری خود خاضع‌ترین انسان‌ها در برابر قوانین الهی بودند.»

همچنین امیرالمومنین (ع) در خطبه ۲۱۶ کتاب شریف نهج‌البلاغه اهمیت نظم و انضباط و اثرات مثبت رعایت قانون را در خطبه بقای نظام و جامعه برای یاران خود در واقعه صفین بیان می‌کند (فرهنگ آفتاب، ص ۴۰۷۴). امیرالمومنین علی (ع) در این خطبه برای والی و رعیت درنظام حکومتی اسلام حقوقی را بر می‌شمارند و اصلاح امور و بقاء جامعه را در گرو رعایت همین حقوق متقابل می‌دانند و در صورت رعایت حقوق متقابل که بر شمرده‌اند معتقدند حق در میان جامعه قوی و نیرومند خواهد شد، راه‌های دین هموار می‌گردد و عدالت اجتماعی اعتدال

می‌یابد و راه و رسم‌های درست و صحیح در مجرای خویش به کار می‌افتد و اصلاح و بقاء نظام را در رعایت همین‌ها می‌بینند و دشمنان آن مایوس و ناامید خواهند شد. همچنین می‌فرمایند:

«خداوند سبحان آفریده‌هایش را با تکالیفی که ریشه‌هایش ناشناخته است می‌آزماید تا بدین آزمون از هم متمایزشان سازد، استکبارشان را بزدايد و خودپسندی را از آنان دور و دورتر کند. علم به گذشتگان درست همانند علمی است که به آیندگان دارد و آگاهی‌اش از آسمان‌های زبرین چونان علمی است که از زمین‌های زیرین است. جز این هم نمی‌توان قبول کرد که جریان‌های هستی همه صادره از مشیئت و خواست وی است که اشیاء گوناگون را پدید آورده است.»

قانون‌گرایی از نگاه امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) نیز بر قانون‌گرایی و قانون‌مندی نگاه ویژه‌ای داشتند. ایشان همیشه بر تصویب قوانین درست و سالم و اجرای صحیح آنها و احترام در قبال قوانین را تاکید می‌کردند. امام (ره) معتقد بودند جوامعی که نیازمند آسایش، امنیت، رشد و بالندگی هستند، باید تابع ضوابط و نظم اجتماعی باشند (قانون‌گریزی، علل و عوامل، ۱۳۷۸). تمامی قوانین و نهادهای اجتماعی از نگاه امام (ره) ابزاری برای تحقق چنین نظم اجتماعی و روابط انسانی‌اند، اندیشه‌ها و نگرش امام (ره) در زمینه قانون‌مندی انسان، بلند و متعالی است. ایشان پس از انقلاب اسلامی، نهادهای قانونی نظام جمهوری اسلامی را سامان دادند و زمینه‌های تعالی فرهنگ و تمدن دینی را فراهم آوردند و از همین رهگذر راه معرفت الهی را برای بشر امروزی نمایان کردند. امام (ره) تشکیل حکومت و جامعه آرمانی «اسلامی» را ضروری و موجب اصلاح جامعه و رسیدن به رشد و کمال و سعادت انسان می‌دانستند.

ایشان معتقد بودند، فلسفه حکومت برای فراهم آوردن زمینه‌های اجرایی قانون است و این امری فراگیر در تمامی نظامات و فرهنگ‌های اجتماعی است. در اندیشه‌های امام (ره) اهتمام به اجرای قانون، جایی بسیار عظیم داشت. امام (ره) برابری و مساوات در قبال قانون را نیز لازمه یک حکومت و جامعه اسلامی می‌دانستند، قانونی که همه بدون استثناء بایستی از آن پیروی و تبعیت کنند. یگانه حکم و قانونی که برای مردم متبع و لازم‌الاجراء است، همان حکم قانون

خداست و فرقی بین اشخاص نیست. حضرت امام (ره)، احترام به نهادهای قانون‌گذار را واجب می‌دانستند و بر آن تاکید داشتند. مجلس شورای اسلامی را امام (ره) در رأس امور می‌دانستند.

قانون‌گریزی

یکی از بزرگ‌ترین موانع ایجاد یک جامعه آرمانی و ضابطه‌مند، قانون‌گریزی دولتمردان و مسئولان در جوامع انسانی است. ناچار در زمانی که همین دولتمردان و مسئولان به قانون‌گریزی روی می‌آورند، شهروندان با پیروی از آنان به این قانون‌گریزی اقدام می‌کنند. به طور کلی باید اذعان نمود که بی‌نظمی و هرج و مرج هرگز با اهداف زندگی اجتماعی انسان مناسبت و سازگاری ندارد و هرگز جامعه‌ای که با فرهنگ بی‌نظمی و قانون‌گریزی انس گرفته است، شرایط پیشرفت، سلامت و اصلاح را ندارد (قانون‌گریزی، علل و عوامل آن سال ۱۳۷۸). از این رو از همان ابتدا که بشر به حکم ضرورت، زندگی اجتماعی و گروهی را پذیرفت به این حقیقت رسید که برای بهتر زیستن و پرهیز از درگیری‌ها، آشوب‌ها و کشمکش‌ها و برای جلوگیری از فرو ریختن بنیان‌های زندگی اجتماعی و خانوادگی نیازمند رعایت قانون است و با تحکیم در برابر قوانین و مقررات، خود را مقید به این دید تا با قانون‌مندی و قانون‌پذیری به سعادت فردی و اجتماعی دست یابد.

قانون‌گریزی از نگاه قرآن کریم

همان‌طور که آیات متعددی در قرآن کریم به رعایت و احترام به قانون و قانون‌گرایی آمده است، آیات شریفه بسیاری نیز به دوری از قانون‌گریزی و نظم‌گریزی نیز آمده است. قرآن کریم در آیات متعددی یادآور می‌شود که در سرنوشت اُمّت‌های گذشته نشانه‌هایی است برای ملت‌ها و اُمّت‌های بعدی، در آیات شریفه بسیاری گاه با استفهامی توبیخی انسان را بر غفلت از سیر و در نتیجه محروم ماندن از فواید آن سرزنش می‌کند و یا در آیات شریفه دیگری سرنوشت اقوام مجرم و گذشته را بیان می‌کند زمانی که با نافرمانی از دستورات و احکام الهی سرپیچی کردند و راهی دیگر در پیش گرفتند، چگونه سرنوشتی سخت گریبان این اقوام و ملت‌ها را فرا گرفت. در آیات شریفه «ولقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قردة خاسئین / فجعلناها نکالا لما بین یدیها وما خلفها موعظه للمتقین» (سوره بقره، آیه ۶۵ و ۶۶)، واژه «نکال» در آیه به معنای مقید کردن، منع نمودن و بازداشتن است و مقصود و مراد از آن عقوبتی است که در

مورد فرد مجرم صورت می‌گیرد تا از انجام عمل ناشایستی که فرد مجرم انجام داده توسط دیگران جلوگیری شود و برای دیگران عبرت شود یا مانع انجام آن عمل توسط خود مجرم گردد. در این آیه شریفه از تخلف قوم یهود که با استفاده و حیله شرعی صید ماهی را که برای ایشان حرام شده بود مرتکب شدند، عقوبت و جزای آنان را نکال برای معاصران انسان، اقوام و گروه‌های اجتماعی آینده می‌داند.

قرآن مجید از همبستگی اجتماعی بین مسلمانان به‌عنوان یک نعمت الهی یاد کرده است و همین‌طور یادآور می‌شود که فقدان همبستگی اجتماعی بین جامعه عرب پیش از اسلام، باعث فرو ریختن جامعه عرب بعد از اسلام بوده است. اما همین جامعه در پرتو اسلام و با دستیابی به وحدت اجتماعی از سقوط حتمی و نابودی نجات یافت.

قانون‌گریزی از دیدگاه نهج‌البلاغه

بعد از رحلت رسول اکرم (ص)، حضرت امام علی (ع) در مدت کوتاه زمامداری خویش و در حالی موفق به ایجاد جامعه ضابطه‌مند شدند که ایشان از قانون‌مندترین افراد آن جامعه بودند. نحوه برخورد امام علی (ع) با برادرش عقیل که سهم بیشتری از بیت‌المال را درخواست کرده بود، نشان دهنده پایبندی ایشان به قداست و حرمت قوانین الهی و دوری از قانون‌شکنی است. همچنین آن حضرت به یکی از مدیران خود که در بهره‌گیری از بیت‌المال که قانون را رعایت نکرده بود نوشتند:

«خدای را سوگند که اگر حسن و حسین کاری همانند تو می‌کردند با آنان کمترین سازشی نمی‌کردم و با هیچ تصمیمی بر من چیره نمی‌شدند تا اینکه حق را از آنان باز می‌ستاندم و باطل را که از ستم آنان پدید آمده بود ناپدید می‌کردم».

سیره عملی امیرالمومنین (ع) در عُمر پُر برکتشان همیشه بر قانون‌مندی و پرهیز از قانون‌شکنی بوده است. حضرت علی (ع) همواره بر اجرای احکام اسلامی و احترام به آن پایبند بودند و خود را ملزم به رعایت آن می‌کردند و زیردستان خویش را به اهتمام قانون و دوری از قانون‌شکنی سفارش می‌کردند.

قانون‌گریزی از نگاه امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) در طول زندگی خویش سیره عملی خود را نیز بر مبنای پرهیز از نظم‌گریزی و قانون‌گریزی استوار کرده بودند و تا آخرین روزهای عمر خویش بر این امر اهتمام داشتند. در اندیشه و عمل حضرت امام (ره) اطاعت از امام و اطاعت از قانون امری واجب است و قانون‌گریزی را نهی و از آن دوری می‌کردند. همچنین برای رسیدن به جامعه آرمانی تنها راه رسیدن به آن را پرهیز از قانون‌گریزی می‌دانستند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج تحقیق حاضر حاکی از آن است که وقوع جرم، جنایات و ناهنجاری‌های اجتماعی ناشی از عدم رعایت قانون توسط متخلفان و مجرمان می‌باشد. لذا با بهره‌گیری از آیات نورانی قرآن کریم، آموزه‌های نهج‌البلاغه و سخنان حضرت امام خمینی (ره) و همین‌طور بهره‌مندی از دیدگاه‌های دانشمندان، نخبگان حوزوی، علوم اجتماعی و انتظامی می‌توان یک جامعه آرمانی اسلامی، قانون‌گرا و قانون‌مند به‌وجود آورد که در آن همه خود را ملزم به رعایت قانون و دوری از قانون‌گریزی و نظم‌گریزی می‌دانند.

دین مجموعه‌ای از قوانین و مقررات است. بنابراین قوانین و مقرراتی را برای تامین حقوق، منافع و مصالح بشر در جوامع آرمانی اسلامی تدوین و در مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها، هست‌ها و نیست‌ها که همانا جهان‌بینی و ایدئولوژی ما را تشکیل می‌دهند، برای تامین و حفظ جایگاه انسانی تبیین کرده است. قوانین و مقررات وضع شده اسلامی در جوامع آرمانی بر اساس عقل، وجدان و احساس نیست؛ بلکه آمیخته با وحی و الهام است که از طرف خداوند سبحان توسط انبیاء و بزرگان و معصومین (ع) در ارتباط با این احکام الهی و اسلامی هستند، به بشریت ابلاغ می‌گردد.

از جمله عواملی که می‌تواند ما را در رسیدن به یک جامعه آرمانی اسلامی کمک و یاری کند، گسترش ارزش‌های معنوی و تربیت‌های صحیح دینی، مطالعه و بررسی علل گریز از قانون و بکارگیری مکانیزم‌های عملی و اجرایی قانون‌گرایی و تلاش و کوشش در مسیر قانون‌مداری و گرایش‌های حق‌مدارانه است. همین‌طور ارتقای سطح فرهنگ و دانش عمومی اهمیت بسیار دارد تا همه تسلیم قانون شوند و نیل به این اهداف مستلزم بسیج عمومی تمام دستگاه‌های دولتی و عموم مردم است.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- آبراهامز (بی‌تا). فرهنگ جامعه شناسی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۵). درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم.
- شاهکار، عبدالحسین (۱۳۷۸). قانون‌گرایی و جامعه مدنی، نشریه کار و کارگر.
- صالحی، مصطفی (۱۳۷۸). عوامل و موانع قانون‌گرایی، فصل‌نامه فرهنگ عمومی، شماره ۳۰ و ۳۱.
- ضمیمه‌ی روزنامه رسمی دادگستری جمهوری اسلامی، شماره ۶۳۴.
- عبدالمهدی، محمد (۱۳۷۸). موانع قانون‌گرایی در ایران، نشریه فرهنگ عمومی، شماره ۲۰ و ۲۱.
- علیخواه، فردین (۱۳۸۲). علل و عوامل قانون‌گریزی، نشریه انتخاب.
- فرهنگ فارسی معین
- فکور، علی (۱۳۷۸). قانون، قانون‌گرایی و گروه‌های اجتماعی، نشریه فرهنگ عمومی، شماره ۹۴.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- ماهروی، ابوالحسن (۱۳۸۱). حقوق و تکالیف شهروندی و قانون‌گریزی شهروندان، نشریه عدالت، شماره ۱۵.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۹). جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، قم: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، چاپ چهارم.
- معادیخواه، عبدالمجید (۱۳۷۳). فرهنگ آفتاب، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- مومنی، پروین (۱۳۸۱). قانون‌گریزی علل و عوامل آن، نشریه وکالت، شماره ۵.
- نجفی، حافظ (۱۳۷۹). امنیت در آیینه شریعت، چهارم‌حال و بختیاری: موسسه فرهنگی و هنری غدیر، چاپ اول.
- واعظی، احمد (۱۳۷۷). جامعه دینی جامعه مدنی، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ چهارم.